

947.2
KLO

Др. Осип Клодницький

ДРУГА СТОРОНА МЕДАЛІ

(Завваги на маргінесі книжки Д-ра І. Макуха: „На народній службі” — виданої „Українською Вільною Громадою” в Америці 1958. р.).



НАКЛАДОМ АВТОРА

1964

PRINTED IN CHICAGO, ILLINOIS
U. S. A.

„Українська Вільна Громада” в Америці видала в 1958. році книжку Д-ра Івана Макуха під заголовком: „На народній Службі”. Зовнішнє оформлення книжки гарне. Книжка об’ємиста, з додатками має 528. сторінок друку. Обгортка прикрашена золотим тризубом.

Виданням занялась колегія впорядчиків за загальною редакцією інж. Свирида Довгаля.

У вступному слові від впорядчиків сказано, що підзаголовок цієї книжки повинен бути: „Конспект спогадів”, бо небіжчикові удалося написати перед несподіваною його смертю лише конспект спогадів.

Сама книжка не є виключно працею Івана Макуха. Крім вступу, що має 55 сторінок, написаного іншим автором, Матвієм Стаховим, багато матеріялу, різних вставок і доповнень написали деякі його приятелі по радикальній партії.

Як сказано даліше у слові від впорядчиків, згадана колегія мала завдання упорядкувати записки, в яких містився конспект спогадів І. Макуха, а після того доповнити прогалини між окремими уступами конспекту, які сам автор мав намір виповнити, але того не зробив тоді за браком часу і матеріялів на місці. Зазначено, що впорядчики пропустили імена осіб, які перебувають на території советської влади, щоб їм чимнебудь не пошкодити. Знаючи деякі

імена з описаних у книжці фактів, видно, що колегії не все це удалося, а саме деякі імена в одних місцях пропущено, а в деяких зазначено лише ініціалами, то знов в інших місцях подано прізвища повністю.

Дальше сказано, що „автор спогадів дає між іншим також вислів своїм критичним поглядам на політичну діяльність різних українських політичних організацій і окремих діячів, вживаючи декуди терпких окреслень на їхню адресу”. Тих місць колегія не вважала за відповідне пустити друком. Та мимо того, що, як сказано, колегія не пустила друком деяких „занадто критичних” та „затерпких” окреслень, те, що лишилось, що колегія перепустила, має таку масу „критичних та терпких” окреслень, що жах людину збирає і які ніяк не відповідають заголовкові книжки.

В цій книжці аж роїться крім всього іншого, від неточностей, переключень, спотворень правди, що трудно собі пояснити, з чієї вини це сталось. Чи винен тут сам автор, який цей свій конспект писав у старшому вже віці, коли то мозкові артерії улягають заупнінню, пам'ять часто заводить, — чи може сама колегія із-за незнання справи, через бажання злагіднити деякі шорскості, або може таки доцільно деякі місця, з таких чи інших міркувань, пропустила, або у великій мірі змінила.

Візьмім для прикладу от хоч би таку річ: В уступі „Перший листопад у Товмаччині” небіжчик потрагував таку важну справу історичного значення

в нецілих чотирьох стрічках. Перебрання влади, своєї української влади в повіті, що називався доменою Макуха, збуто кількома словами: „Я приїхав зі Станиславова до Товмача 1. листопада о год. 10. рано, застав все в порядку. Владу 1. листопада вдосвіта перебрали інж. Антін Галька і др. Лев Хоминський. Все було приготоване”.

З того всього правдою є хіба лише то, що він, Макух, приїхав до Товмача 1. листопада і що „все було приготоване”, хоч ані Макухом, ані Галькою, ані Хоминським. Все інше 100 % неправда. Ані Антона Гальки не було тоді в Товмачі, а тим самим не міг він перебрати влади в повіті, а також і його конціпієнт Лев Хоминський не міг тієї влади перебрати.

Саме приготування і перебрання влади вдосвіта 1. листопада 1918. було ділом двох військових старшин, уроженців Товмаччини, Володимира Клодницького, що був в той час на студійній відпустці й Андрія Яремчука з Палагич, що перебував в той час в кадрі 58. полку піхоти в Станиславові. Докладніше про це буде мова пізніше.

Кому-ж і чому було потрібне аж в такий брехливий спосіб перекручувати факт, про який кожна мала дитина, весь повіт, кожна доросла людина великого, сотисячного повіту добре знали? Хіба ж може лише декому з колегії впорядчиків книжки цей факт міг бути незаним!

Або інша справа, а саме справа парцеляції двірських ґрунтів, що її адвокат Макух в багатьох се-

лах переводив. Описуючи різні парцеляції, згадує він на стор. 141, що з парцеляції в Колинцях і Гринівцях мав одержати як винагороду за свою працю 120 моргів поля, але що, „його участь в Уряді Української Західньої Республіки в Станиславові та його перебування потім на Східній Україні зовсім перекреслили це все. Властителька Ванда Дзюлевська померла, а її батько „утраціюш” розпродав на основі повновласти небіжки все поле і те, що належало йому, як винагорода за працю при парцеляції”.

Однак щось тут не годиться. На початку сказано, що цю парцеляцію переводив він в 1917-1920 році. Мабуть по повероті додому в 1920 році, то є вже за польської окупації, він цієї парцеляції вже не переводив. Ця згадка, мабуть, має іншу ціль, заслонити іншу справу парцеляції, яка таки дала йому 120 моргів поля в селі Грушка. На кінці уступу про парцеляцію Макух каже „не доробився я на парцеляції, як інші, але мав вдоволення, що допоміг селянам бодай таким способом заспокоїти частинно голод на землю”.

Хто цю справу, про яку знав цілий повіт, стався замаскувати, трудно мені сказати. Міг це зробити з тої, чи іншої причини Др. Макух сам, але рівно добре міг це зробити і котрийсь із членів колегії, співробітників і впорядчиків книжки. Чому хтось уважав за вказане удаватись аж до такого способу маскування, є мені загадкою. Хіба кожному ясно, що людина виконуючи свою працю, бажає доробитися,

щоби мати забезпечення для себе і своєї родини, чи це буде адвокат, лікар, інженер, чи член іншої професії. Це ж і є спосіб життя в т. зв. вільних, чи як більшовики кажуть, капіталістичних державах. Я думаю, що донька небіжчика, яка дістала половину з тих 120 моргів як своє віно, виходячи заміж, не повинна була того забути. Др. Макух мав четверо дітей, двоє з них осягнуло високу освіту, а других двоє, що закінчили лише середню школу, одержали по половині з тих 120 моргів поля в селі Грушка.

Є ще багато, навіть руже багато неточностей та перекручень у згаданій книжці. Буду ними займатись на дальших сторінках, і то в такому порядку, як вони занотовані в книжці.

Латинська пословиця каже: “De mortuis nihil nisi bene”. Це в перекладі на нашу мову значить: „Про померших або добре, або нічого”. Але цієї засади не можна застосовувати до Д-ра Івана Макуха. Він же ж був визначною особистістю Галицької України, і як такий увійшов до її історії. Його особа повинна бути піддана як найдокладнішому обговоренні та критиці. Тому то і його книжки „На народній службі” мовчанкою не можна поминути. Багато, пребагато людей, що вже сьогодні не живуть, як також такі, які вже не жили тоді, коли Макух писав свої спомини-конспекти, він своїми споминами-осудами тяжко скривдив, не дбаючи про римську пословицю.

Все ж Макух був адвокатом, членом, потім заступником, а в кінці головою Радикальної Партії, мі-

ністром Української Держави, послом, сенатором і т. д., отже увійшов до історії, став історичною по- статтю Галицької України так, що застосовувати ла- тинську пословицю про померших у випадку Д-ра І. Макуха не можна.

Будучи сам уроженцем Товмаччини, а потім де- в'яті роки виконуючи свою лікарську практику в самім Товмачі і то напроти дому Макуха, як його близький сусід, я рішився в ім'я правди теж кинути сніп сві- тла на його особу, на його працю, на його життя.

Хтось може запитати, чому деякі люди виска- зуються про Макуха в самих суперлятиввах, аж тут нагло хтось висуває деякі критичні завваження. Від- повіддю є на те різниця поглядів, менше чи більше пізнання з близька особи і обставин.

А може тут входить у гру опінія колишнього во- рога? Ні, і ще раз ні! Крім деяких незначних інциден- тів, ми оба ніколи ворогами не були. Макух дуже часто бував гостем у моєму домі, і — тут мушу сказати на його користь, — що в товаристві при чайку — часом при чарці чи картах він умів бути незасту- пною особою.

До цієї справи, характеристики його особи вер- немось ще пізніше.

В часі відкриття адвокатської канцелярії Іваном Макухом в Товмачі я був малим школярем. До Тов- мача мене мої родичі ніколи зі собою не брали. Я чув багато про Макуха від своїх родичів, які залагод;у- вали деякі свої судово-спадкові справи в канцелярії

того адвоката. Я чув такі назвиська, як Когут, Воробець, Гартенштайн та інші. Мої родичі захоплювались тоді його канцелярією та відносинами, які в ній панували. Всі говорили там по „руськи”, були привітні, а довколишня людність почала горнутись до тієї канцелярії так, що часами не було місця не то де сісти, але просто стати не було де. „От прийшов свій чоловік, — казали люди, — який старається всім допомогти, а говорить такою самою мовою, як ми говоримо в себе в хаті”.

Перший раз я побачив Макуха на вічу зорганізованім у моїм родиннім селі-містечку у великих сінях жидівської пропінації (заїздного дому). Казали, що говорить Макух, але мене як хлопця тоді не цікавив промовець, а попросту цікавила велика маса людей так, що з того часу не заховався в моїй уяві його образ. Були тоді ще якісь промовці, мабуть був там Др. К. Трильовський.

Десь в тих роках, докладно року не пам’ятаю, один з місцевих школярів показав мені книжку-календар, а в ній образок-картину на цілу сторінку, що представляв велику-монструальну постать єпископа, зігнену в клубах, а до крижей тої постаті була приставлена довга драбина, по якій різні постаті в одягах священників та світських людей лізли на гору та влазили до відходової кишки тої великанської постаті. Що під тим образком було написано, я нині не пам’ятаю. Пам’ятаю, що то був єпископ, а може навіть було написано „єпископ Хомишин”. Та кар-

тина викликала у мене великий несмак і відразу, що залишились у моїй душі по нинішний день. Той школяр сказав мені, що то „радикальний календар” та, що його батько дістав той календар „задурно” в Товмачі у якогось адвоката, і що якби мій батько пішов туди, то також дістав би. Той календар взяв я від того хлопця та показав моєму батькові, а в першу чергу звернув увагу на „образок”. Мій батько сказав мені, що ті люди в Товмачі не люблять ксьондзів (в той час уживали люди на селі таких висказів „руський ксьондз і польський ксьондз”) і не вірують у Бога. Батько казав мені віддати той календар тому хлопцеві, від якого я його взяв і більше додому не приносити. Від того часу все, коли я почув слово „радикал”, чомусь пригадувався мені, ба й досі пригадується той „образок” з календаря. Хто та де видав той календар, не знаю. В Товмачі він не був виданий, бо там жодних книжок не видавали. У Календарі-Альманаху „Нового Шляху” за рік 1963, вид. у Вінніпегу, Канада, у статті Анатолія Курдидика „Дещо з історії українських календарів” згадується календар для народа „Запороженць”, що виходив накладом Др. Кирила Трильовського в Коломиї та у Відні в роках 1907-1914. Не виключене, що то і був власне один із згаданих календарів, вид. К. Трильовського.

Після вище сказаного, принайменше дивним виглядає твердження Макуха, що по його приході до Товмача „не було з ким працювати”, бо „священи-

ки відгородилися від мене відразу, а урядники, ради посад, до ніякої народної праці не бралися”. „Не дивно, що я в самому місті Товмачі мало що зробив” і т. д. ст. 100.

Хоча на ст. 98 Макух пише: „З активних тоді священиків, коли я приїхав до Товмача і почав працювати, крім згадуваного о. Миколи Бачинського, був ще о. Софрон Левицький, товариш о. Бачинського, парох села Стриганці. Вони обидва їздили по селах і закладали читальні „Просвіти” та Споживчі Кооперативні Спілки. А далі ще були: о. Клим Кульчицький із Підпечар, о. Дурдело з Хом’яківки, о. Северин Ступницький з Торговиці пільної коло Отинії, о. Левицький у Нижневі (батько Дра Костя Левицького), о. Кадайський із Грушки, о. Кисілевський із Гринівців, званий Україна, о. Ляторовський із Долини, дуже освічений і культурний, великий бібліофіл і т. д.

Отже з того виходить, що прийшовши до Товмача, Др. Макух не застав недоступних джунглів, що хтось був перед ним, що переорював той запущений обліг. І тим кимсь були власне священики. Нема сказано, скільки вже було заложених читалень „Просвіти”, а скільки він заложив. Дещо нижче Макух каже, що коли він почав діяти політично і спрямував українство у національно-державне русло, а радикали почали перебирати керму в повіті в свої руки, то духовенство тоді відсунулось дещо набік, а деякі почали з радикалами боротьбу. Пізніше єпископ станиславівської

дієцезії, о. Григорій Хомишин заборонив духовенству зовсім належати до читалень „Просвіти”... а до кооператив можна було їм належати лише тоді, коли ті кооперативи були цілком під впливом священства. Не знаю, як то було в дійсності з тою заборonoю духовенству належати до читалень „Просвіти”. Ніколи мені не доводилось чути або читати дeneбудь про таку заборону. Радше такої заборони не було. Однак сумніваюсь, чи знайшовся би був який священник, що і без заборони з боку єпископа був би цікавий поширювати, чи пояснювати згаданий вище календар радикалів!

В дальшій реченні сказано, що радикальному рухові прийшлося боротися на два фронти: проти австрійського монархістичного режиму, якого сторожами були польські шляхетські й націоналістичні кола та бюрократія, і „проти української опозиції” (до чого,) яку заганяли її провідники в консервативний табір, що йшов на співпрацю з урядом і польськими націоналістичними угрупованнями. — Треба дійсно мати чоло писати про боротьбу з польськими націоналістами з одної та (на рівні з попередньою) українською опозицією.

Я не збираюсь відповідати на те твердження. Про його правдивість читач може нині знайти досить широку літературу. Вияснення цих і подібних других тверджень Макуха можна знайти між іншим в досить обширній, безпристрасній статті Василя Мудрого під заголовком „Передісторія Великого Зри-

ву” в І-шій томі, книжки „Українська Галицька Армія” — матеріали до історії, вид. хор. Дмитром Микитюком в 1958. році у Вінніпегу, Канада, ст. 17-46.

Як сказано вище, після відкриття Дром Макухом адвокатської канцелярії в Товмачі людиність почала надзвичайно горнутись до неї, та не тому, що вона була „радикальна”, а тому, що вона була своя, як тоді казали „руська”. Нарід не розумів таких слів, як „радикальний”, „соціалістичний”. Для нього з одної сторони був поляк, пан, богач, який його на кожному кроці кривдив, використовував, витягав із нього соки, давав жати за 18-тий сніп, а з другої сторони була своя людина — „Русин”, приятель, оборонець і т. д. Слово „радикал” дехто вимовляв „ритикал”, „риндигал”, „ратикал” і т. п., того слова ніхто із селян не розумів тоді, а мало хто розумів аж до самого кінця існування радикалів, а ті, що зрозуміли суть цього слова, що дещо запізналися з програмою „Колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних”, що було так званою максимальною програмою радикальної партії, та побачивши намагання радикалів відтягнути маси від церкви, священника, народовецько думаючих провідників, вбити клин між них, багато, дуже багато від радикалів відвернулось. І не зважаючи на твердження радикалів, що лише вони змагали до поліпшення життя того чорноробочого, що нібито вони перші почали уживати слова „Українець”, а народовці, хоч і визнавали свій нарід самостійним, то вживали виключно на-

зви „Русин”, і „Русь” та „руський”, і то лише тому, що не хотіли — за словами радикалів — наражуватися на боротьбу з москвофілами і рутенцями, та що тої ж назви „Русин”, „руський” вживала також церковна ієрархія, якої народовці теж не хотіли настроювати проти себе, словом, що номимо всіх благ, що ними радикали обсіпали вітку українського народу в Галичині, то той нарід у своїй більшості ніколи не пішов за радикалами, за кличем „пролетарі всіх країн єднайтесь”, все наділював народовців більшим довір'ям, респектував свого священика, тримався своєї церкви, та у всіх виборах, які хоч і відбувалися для народовців, як і для радикалів в дуже несприятливих обставинах, все висилав до краевого сойму чи парламенту величезну більшість не радикалів, а народовців, в порівнянні з числом представників радикалів. Чомусь таки нарід у своїй більшості довіряв нерадикалам більше.

Як сказано вище, я бачив перший раз Дра Макуха на вічу в Хотимирі, а було то десь на початку його діяльності в Товмаччині. Я був ще тоді малим хлопцем, і з того часу мало що залишилось у моїй пам'яті. Навіть його образ не утривалився в моїй пам'яті.

Опісля я стрінув його десь може в 1917. році, коли то я був покликаний до суду як свідок в якійсь маловажній цивільній справі. Навіть не тямлю нині, чи я був свідком сторони обвинуваченої, чи позивачої. Враження, яке він на мене зробив, було якесь

неозначене. Високий, з дещо охриплим голосом, сухий, зимний, непривітний.

Дещо частіше стрічався я з Макухом в Товмачі за часів української державности. Він як міністер приїздив до своєї родини в Товмачі. В одному місці своєї книжки він каже, що за цілий час української державности він тільки два рази приїздив до Товмача. Він мабуть трохи призабув. Це мало місце значно більше разів, аніж два. І чим частіше я його стрічав, тим краще його пізнавав. Він не вмів робити собі приятелів. Кожного підозривав та добачував у кожному свого ворога, конкурента, що намагався викинути його з „сідла“. Кожний перешкоджував йому зробити більше, як це він хотів би і міг би. Як побачимо пізніше, він це дуже часто підкреслює.

І так, починаючи вже від розділу своєї книжки п. з. „Дитячі і шкільні роки“ Макух каже, що одною з причин неохоти селян посилати дітей до вищих шкіл був страх, щоб діти через науку не стали безбожниками. Це — після нього, — парохі вбивали селянам в голову думку, „що учений син стане безбожником“, і тому селяни не посилали дітей до вищої школи (ст. 57). І зараз таки на слідуючій сторінці сам собі перечить кажучи, що, як по йорданських святах був у них священик зі свяченою водою і побачив його, великого хлопця на печі, то насварив його родичів, чому він не ходить до школи, і це було поштовхом, що він, Макух пішов до школи. І хоча його теорія про повстання безбожництва була опрокинена його ж та-

ки твердженням, він таки „переїхався” по парохіві.

І якось так складалось, що Макух дуже часто зазнавав помочі саме від священиків. Діставши „консіліюм абеунді” з дрогобицької гімназії, він дістав лекцію в домі о. Залітача, а коли старався, щоб його прийнято до академічної гімназії у Львові, знов ніхто інший, а священик о. Торонський прийняв його до гімназії та вможливив йому її скінчити. Часто в споминах Макуха чорною ниткою тягнеться якась манія переслідування... Сотрудник нібито зробив донос до польських професорів, а професори натискали на директора (в Дрогобичі), щоби його викинув зі школи. Звідкіль він про це довідався, про це не каже. Всюди дивились на нього кривим оком, старались його вигризти з інституту, де він був інструктором, кожний його не любив (проф. Верхратський), всі його мали на оці і переслідували різні високопоставлені особи, навіть із Краєвої Шкільної Ради і т. д., і т. д.

Про всіх довколишніх Макух висказувався з погордою. Учитель в його селі — як казали, з фельдфебля став учителем за протекцією своєї жінки, колишньої господині у шкільного інспектора о. Кулича. „Він (учитель) був малоосвіченою людиною і мало прикладався до навчання дітей”. Що той „малоосвічений учитель” намовив батька посилати його (Макуха) до середньої школи, що за невеликою оплатою приготував його з німецької мови і додаткових рахунків так, що він склав вступний іспит до гімназії, це не ра-

хується. „Він був з фельдфебеля”, а жінка його була кухаркою, чи Бог зна чим у інспектора. Ця риса характеру у Макуха дуже виразна: Вилляти помії на кожного, від кого не сподівався реакції-оборони. Натомість Макух не мав відваги діткнути такого, від кого міг би сподіватись реакції. В таких випадках, як то побачимо пізніше, наскільки йому розходилося про людей не з його партії і він помий вилляти побоювався, він попростому, промовчує їх існування на світі. Досить зневажливо висказується Макух про професорів академічної гімназії за його часів. „Це була за малими виїмками „мірнота і тому марно зійшли йому три роки в академічній гімназії майже без користі”. І далі: „Наслідки національно-суспільного неуцтва професорів моїх часів були такі, що з цього покоління не вийшли визначні одиниці. З української гімназії акад. у Львові виходили тоді маленькі люди”. Аж жах збирає читати такі речі! Чи можна б було повірити, щоби академічна гімназія була так слабо обсаджена професорами, які були „мірнотою”, що спричинила національно-суспільне неуцтво?

Таких тверджень ніхто не міг би назвати скромністю.

Далі йде короткий опис військової служби Макуха — і знов параноїдалне нарікання на військовий вишкіл, що він його пов'язує з особою знаною тоді на цілу Австрію з . . . військової обов'язковості і суворості фельдцойгмайстра Гальгочі. Свою службу

закінчив Макух після триразових вправ зі ступнем „фрайтра”. Тому то, мабуть, у нього витворилась як рекомпензата велика ненависть до офіцерів, як це видно з так численних прикладів в його споминах про часи української державности в Галичині; що наші старшини наслідували злі звички австрійських генералів, засновуючи численні і непотрібні команди в запіллі, щоб у них самим ховатись та ховати своїх приятелів від фронтової служби, що окружні коменданти персіменували себе на вищі ранги і т. п., що насамперед творено комендатури, а потім шукано для них роботи. Макух назвав старшину в малому містечку бучацького повіту „півінтелігентним” за те, що той будьто би докучав Сестрам Сакрокеркам, між якими, по словам Макуха, мали бути французьки, бельгійки, голяндки і т. п. Не знаю назви того містечка, ані прізвища того „півінтелігентного” старшини. Однак уважаю ту описану картину щонайменше „нестійкою”. Поперше майже неможливим було перебути війну у монастирі „француженкам, бельгійкам, та голяндкам”, громадянкам держав, що були по стороні Антанти. Були то виключно польки. Не знаю, що саме зробив той „півінтелігентний” старшина тим польським сестрам. Можна лише додумуватися, що переводив у них якісь ревізії і розшуки, що в тих часах не можна, а вже найменше, міністрові внутрішніх справ, називати „проступком”.

Між іншим знаємо багато випадків, де монастирі, священники переховували шпигів, диверсантів,

зброю, стріляли до наших військ, виконували різні саботажі і т. п. В книжці „Листопадові Дні” О. Кузьма на ст. 430 наводить факт, де польський парох Білки шляхоцької, ксьондз Геншель zorganizував групу цивілів, що обстрілювали відступаючі зі Львова наші частини, за що той ксьондз був арештований та на основі присуду польового суду розстріляний. Знаний також факт, що в Коломиї польський ксьондз Клюс стріляв до відступаючих наших військ і власноручно застрілив нашого хорунжого.

В однім місці своїх споминів Макух нарікає, що ми не мали добрих розвідчиків. Правда. Не мали. Нам багато дечого бракувало, а не лише добрих розвідчиків. Але може той „півінтелігентний” старшина, який нібито докучав Сакрокеркам і був тим потрібним нам розвідчиком. Виконуючи якесь завдання, розвідчик не мусить, а ще до того в часі війни, іти по дозвіл до міністра внутрішніх справ. Він має на те своє начальство, якого накази виконує. І на яких критеріях опирався др. Макух, кваліфікуючи того старшину „півінтелігентним”? Може навпаки той старшина був навіть дуже інтелігентним. Таким самим правом міг той старшина дати подібний епітет адвокатові, що займав пост міністра.

Він добре міг назвати адвоката неінтелігентним, але освіченим селяхом. Інтелігенція й освіта не є ідентичними поняттями. Якби воно там не було, не вільно навіть міністрові ображати безпідставно старшину, що виконує лише наказ свого начальника.

І як воно видається дивним, що саме Макух, якого військовий вишкіл скінчився на фрайтрі, так багато і так часто забирав слово у справах, про які не мав найменшого поняття. А все ж таки військове знання також вимагає науки і то довгої та не плиткої. ,

Макух не міг зрозуміти, що якась „команда”, яка мала 10 чи 15 вояків, була дуже потрібна прм. в Нижневі, де був великий залізничий міст, що його таки треба було берегти. Також у Журавні, де теж був міст на тому самому Дністрі, така сама „команда” була потрібна. Смішним отже виглядає твердження Макуха на ст. 237, де сказано: „Я боровся два місяці, заки позбувся військових команд з Отинії, Нижнева, та взагалі з товмацького повіту”. Тут вже Макух сам себе перейшов. Окружна Команда в Коломиї настановила якусь невеличку одиницю в Отинії, самотнім місці на залізничій дорозі між Коломиєю і Станиславовом, де були якісь склади, магазини, а другу таку ж невелику „Команду” в Нижневі поставлено над мостом на Дністрі. Отже зовсім не було причини ломити копії з приводу згаданих маленьких, але потрібних відділів у тих двох містечках. Не треба бути штабовцем, щоби зрозуміти таку просту річ. Ті справи настановив Станиславів. Ті команди, мабуть, були там аж до самого кінця існування української влади в Галичині.

Та це лише маскування дійсности. Макухові не йшло так про Отинію і Нижнів, як про Повітову

Команду в самому Товмачі, про яку він ніде не згадує, а якої він не міг стерпіти, яка його пекла, як чорта свячена вода. І от він поминув її зовсім мовчанкою, перекрутивши дійсність на 180 ступенів.

Про перебрання влади в Товмаччині Макух, як згадано вже вище, потрактував цю справу лише чотирма рядками і то зовсім невірно. На стор. 237 сказано між іншим: „Коли увечорі 31. жовтня рішено зробити збройний виступ на 1. листопада у Львові, тоді мені доручено виїхати негайно до Товмача і вступити по дорозі до Станиславова, та передати наказ місцевому проводові, щоб він перебрав владу. Це я виконав”. Та ба! Щось тут не годиться. На 237 стор. дальше сказано: „Я приїхав зі Станиславова до Товмача 1. листопада о 10-тій год. рано, застав усе в порядку. Не була то щоправда 10 год. рано, а дещо пізніше, аж по полудні. Владу і т. д.” Чому ж він приїхав аж на другий день о 10-тій годині рано? Він же мав наказ для місцевого проводу перебрати владу, що повинно було статись перед довітком 1. листопада, а не аж о годині 10-тій! Приймім, що о 10-тій рано. Чи тих кілька кілометрів зі Станиславова до Товмача не можна було зробити ще 31. жовтня? Чи конче треба було заночувати в Станиславові? Де ж тут є виконання наказу зі Львова „виїхати негайно до Товмача”?! Як можна мати відвагу твердити, що він той наказ виконав? Чи часом не входило в рахубу забезпечити собі alibi на всякий випадок, якщо перебрання влади не повслось

би? А дальше, чи приїхавши до Товмача о год. 10-тій, Макух дійсно стрінув інж. Антона Гальку і чи „крім свого конціпента” не стрінув він нікого? Чи не стрінув він тих людей, які дійсно рано 1. листопада перебрали владу, а то пор. В. Клодницького, що довго перед тим, будучи на студійній відпустці в повіті з другим уроженцем Товмаччини, (село Палагичі) пор. Андрієм Яремчуком, що в той час був в кадрі 58 авст. полку піхоти в Станиславові, все наперед приготували і владу раненько перебрали? А сталось те перебрання влади ось як: Поручник Андрій Яремчук, що був під кінець існування Австрії у кадрі 58 п. піх. в Станиславові і був неначе роздільною стациєю заряджень зі Львова на сусідні повіти, привіз в ночі з 31. X. на 1. XI. машинний кріс до Хотимира, де вже було готових до акції кількадесятя стрільців бувших урльопників, що не вернулись до своїх відділів та роззброїли станицю жандармерії з кмдтом Лучинським в Хотимирі, вислали певну кількість бійців до польського села Тарновиці, а потім вдосвіта в Товмачі. В Товмаччині крім невеликого відділу німецьких вояків, які займались уряджуванням воєнних кладовищ в повіті та дещо скріплених станиць жандармерії, жадних військових відділів не було. Була на відпустці деяка кількість офіцерів-поляків, над якими вчинено опіку, щоби їм не прийшли до голови злі думки. Таж інженера Антона Гальки тоді там взагалі не було. Як же погодити таку дрібничку, як та, що на знімці з січня 1919, уміщеній на 80 ст. I. тому

„У.Г.А.”, виданого хор. Дм. Микитюком, під написом „Команда” III. Корпусу У.Г.А., третім з ліва є сотник Антін Галька? Чи ж би він залишив був місце повітового комісара в Товмачі, а сам пішов до Стрия і був в Команді Корпусу? Хто ж тоді взагалі щонебудь робив в Товмачі? Трудно те все якось погодити одно з другим і логічно пов'язати з собою.

В дійсності то воно було зовсім інакше. По перебранні влади рано 1. листопада утворено Повітову Команду в Товмачі, що її очолив В. Клодницький, який іменував бувшого комісара поборової і доповнюючої Комісії за Австрії, дуже свідомого українця Ігнатія Лошнева, комісарем мобілізаційної Комісії, але вже української. Далше притягнуто до праці кількох студентів, що були під рукою, Осипа Атаманюка з Прибилова, А. Кадайського з Товмача, Адольфа Ортинського з Живачева, що щойно вернувся з російського полону, та ще кількох підхорунжих-однорічних, які навинулись під руку. Ціла Повітова Команда не перевищувала 10-тьох людей, і з ними зачато працю, тяжку працю мобілізації. До тижня Повітова Команда вислала до Окружної Команди в Станиславові кілька повних сотень війська.

Упродовж листопада і грудня 1918. переведено мобілізацію систематично, село по селі. Всіх здібних до військової служби **української народності** лізовано, що дало українській армії около 8 тисяч вояків з товмацького повіту. Нині сміло можна твердити, що таким повним, докладним, скрупулянтним

переведенням мобілізації, з тим, що вже в перших найгарячіших днях вислано до Окружної Команди так тоді дуже потрібного війська в кількості коло 1000 вояків, не міг похвалитися жоден інший повіт Галичини. А того доконала мала горстка людей, які працювали не раз 12-14, а то 16 годин на добу. Чому ж те промовчувати?

З такою то командою боровся Макух два місяці, як Дон Кіхот з вітряками, доки „позбувся їх взагалі з товмацького повіту”. Та вони вже в тому часі виконали своє завдання до останньої точки і відійшли на фронт, де деякі наложили своїми головами, як Адольф Ортинський, Андрій Яремчук, а деякі знов перебули цілу епопею Галицької Армії зі всіма її страхиттями.

І як воно не дивно, того всього Др. Іван Макух не доглянув. Він „побачив” комісара Антона Гальку, який вправді прийшов і став комісарем товмацького повіту, але щойно може аж в лютому, чи березні 1919.

Повітовим комендантом жандармерії став б. старший вахмайстер Наконечний, якого завданням було організувати жандармерію в повіті та дбати про спокій і порядок. Потім за Польщі Наконечний мусів за це відпокутувати, бо поляки робили йому труднощі з емеритурою за австрійську службу. Наконечний за Польщі таки дуже бідував.

Крім щоденної роботи в поборовій комісії в неділі, чи свята відбувалися віча для освідомлення лю-

дей. Пригадую собі такий випадок. Одного разу в неділю на ринку в Товмачі зібралася велика маса народу. Нині вже не пам'ятаю, з якої нагоди. З балкону жидівського дому палко промовляв до товпи повітовий комендант Клодницький. Я стояв між людьми та й теж прислухувався. Аж тут чую за моїми плечима голос, чи радше півголос Дра. Івана Макуха: „Го-го-го! Хлопоманія”. Він з того всього насміхався і для нього то була „хлопоманія”. Якщо б був промовляв радикал, то, очевидно, не була б „хлопоманія”, але освідомлення народу, чи щось подібне. І того всього Макух не пам'ятає і про все те ані словечком не згадав у своїх споминах.

В книжці Макуха у покажчику імен згадано назвисько Клодницький три рази, однак помилився би той, що думав би про його працю в Товмачі по перебранні влади в українські руки. На стор. 252 Макух ужив такого звороту: „Хто не знав славних гарматчиків, Дра. Воевідку, Давида, Володимира Клодницького та інших?”. Він, Макух не доглянув Клодницького в Товмачі перед і за української влади, та не спімнув його ані одним слівцем, натомість доглянув його між гарматчиками, але . . . але і там перекрутив його назвисько на Колодницький, що не є тим самим, бо були Клодницькі і Колодницькі. Хіба ж хто, як хто, але Макух знав правильне назвисько Клодницького, що видно зі стор. 265 (Краєва Рада у Хмельнику-Денисові і Клодницький) і на стор. 276, згадуючи поміч у долярах, прислану Клодницьким Володимиром

(тоді вже доктором політичних наук), родом з Хотимира, товмацького повіту на будову Селянської Бурси в Товмачі. В обох цих випадках назвисько написано вже правильно — тобто Клодницький. Чомусь в повищих випадках Макух показав свою здібність жонглювати фактами, щоби було годі визнатись у них. Якщо не можна когось з нерадикалів очорнити і вилляти на нього відро помий, то найліпше промовчати й ані словечком не спінути. Нема в його книжці ані слова згадки про комісара Ігнатія Лошнева, що вніс стільки праці під час мобілізації й у великій мірі причинився до її переведення, нема згадки про коменданта жандармерії Наконечного, що утримав взірцевий порядок в повіті, зорганізувавши пре-красно сітку станиць жандармерії, ані багатьох інших імен осіб, які відіграли значну роль у побудові українського державного життя в Товмаччині, а які очевидно радикалами не були.

Цей спосіб для Макуха типовий. Для прикладу подам, що перед другою війною в Товмачі було досить багато нашої інтелігенції. Крім Макуха було трьох адвокатів, двох лікарів, багато інженерів, службовців Союзу Кооператив, які виконали багато суспільної праці в повіті. По багатьох із них і слух загинув і навіть не знати, де їхні могили. Вони, як молоді люди, були багато активніші від самого Макуха. Та про них Макух ніде ні словом не згадав. Однак не забув згадати про Боберську, комуністку-анальфабетку, якої завданням було „винюхувати”, де

що діється, або, комуністичного агітатора Дутчака й інших йому подібних. Всі ті комуністи почали свою кар'єру у радьбалів, були, що так скажу, їхнім витором, їхніми духовими дітьми. І навіть потім, хоч і перейшли на службу іншим богам, були частими бувальцями в Макуховій канцелярії, де нерідко дозволяли собі ображати самого Макуха та тесати йому, як то кажуть, кілки на голові, про що сам Макух згадує на ст. 288. Мушу тут пояснити коротеньке речення відносно Дутчака: „Це обурило людей”. Тими людьми був саме я, що привів Дутчака до порядку та змусив його висказуватися дещо пристойніше та не ображувати старших людей.

Замість таких типів, як Боберська та Дутчак і їм подібних викинути за ковнір зі своєї хати, то Макух їх все толерував, часто дискутуючи з ними. Було теж багато досить активних священиків, про яких також нема жодної згадки в книжці Макуха.

Натомість не занехав Макух виляти відро помий на Загадайка, вкладаючи в уста Дра. Чумака слова: „Дайте мені спокій з тим нешкідливим способом”.

Алеж бо Загадайко нікого не обікрав, нікого не ошукав, дійсно доробився тих кільканадцять моргів поля чесним способом. Ніхто не може йому закинути нічого злого. Власне Загадайко, саме він, працюючи в Спільковій Торгівлі, купив два морги прекрасного города при принципальній вулиці, де побудовано Селянську Бурсу і де можна би було по-

будувати Народний Дім, який Товмачеві належався б. Отже не Макух купив той город, а Загадайко.

Дальше Макух пише, що адвокат жид Др. Салют дав Дрові Чумакові сорочку, якої в нього не було, та навіть висказує своє здивування „чи бачив хто в світі такого інтенданта, що не мав би сорочки?” Так, як би то треба було бути конечно інтендантом, щоби мати сорочку, а брак сорочки є мірилом надзвичайної чесноти інтенданта! Але, вертаючи до історії з сорочкою! Чи не встид Дрові Макухові, що чужинець дав бувшому конціпієнтові сорочку? А Макуха не було вже стати на те?

Коли ми вже при „сорочковій” історії, то дозволю собі згадати про ще одну. Др. Іван Макух, якому канцелярія приносила на сам початок 600 корон місячно (пізніше значно більше), мав рідного брата Андрія в коломийській гімназії. Андрій був в 6-тій клясі, страшенно бідував і, як то говорить, примирив з голоду.

В 1910. році мій брат, що теж був учеником коломийської гімназії, запросив Андрія Макуха на Великдень до дому наших родичів. Щось там брат сказав родичам про недостатки Андрія, а решту самі родичі побачили, що на сорочці Андрія рубець рубця не тримається. Порадилися родичі зі собою і наша мама поїхала до Товмача, пішла до Дра. Івана Макуха та розказала цілу справу, а саме, що у нас на святах є його молодший брат, гімназист, котрий після оповідань її сина дуже бідує так, що не має на собі навіть

доброї сорочки. Мама просила Макуха, щоби він своєму братові дещо поміг. І в тім випадку Макух братові сорочки не дав (хоч в той час канцелярія Макуха приносила значно більше понад 600 корон в місяць та вже було з чого і сорочку дати й інакше помогти. Макух щоправда дав тоді для Андрія 5 (п'ять) корон, але самого Андрія побачити не хотів. Мама передала Андрієві тих п'ять корон, дала якусь сорочку з брата, чи тата, та, запакувавши всякого святошного їстива обом, моему братові й Андрієві Макухові, батько відвіз обох до Коломиї. Ніколи в житті не довелося мені більше стрічатися з Андрієм Макухом, ані щонебудь чути про нього. Також Др. Іван Макух ніколи ніде не згадував про свого брата. Може той брат Андрій не був радикалом, хто його знає?! Дещо інше пише Макух у своєму конспекті споминів: „З прибутків, що їх давала канцелярія, я вивчив у школах четверо дітей”. За такі гроші можна було легко вивчити не четверо, а сорок, чи більше.

Вертаючи до справи зневажування невинних людей, наведу такий факт. Був собі якийсь чолов'яга в Товмачі, що заложив собі склепик-крамничку, продавши на те частину свого невеличкого майна. Хотів в той спосіб поправити свою і своєї родини долю. Макух, згадуючи того чоловіка, назвав його спекулянтом. Чим він мав би спекулювати, Бог святий знає.

Згадуючи село Гарновицю пільну, село чисто польське, що було закладене 200 років тому, Макух

не забув виляти трохи помий на пароха з Гостова, „через недбальство якого невеличка кількість українських селян польщилася і переходила на латинський обряд”. Все це чиста фантазія. Було в Тарновиці пільній три чи чотири родини українців, які через подружні зв'язки долучилися до зовсім польського села, тяготіли до Гостова, не латинщилися і не польщилися і так до самого кінця залишилися при своїй церкві. При чім тут недбальство пароха? А навіть якщо б була заіснувала така евентуальність, що котресь із молодят зв'язаних з польським домом було перейшло на латинство, то чи священник з другого села, віддаленого на 5-6 км., міг би тому перешкодити, є досить сумнівним. Згадуючи о. Скоробогатого з Нижнева, що прийшов туди по смерті о. Левицького, теж і на нього виляв відро помий „целєбс, який більше дбав про ласку дідича, як про добро української справи і парафіян” (ст. 100), а даліше на сторінці 180. каже Макух, що по докладній провірці причини програєння при правиборах, завинив о. В. Скоробогатий, бо він на той самий день назначив 6 шлюбів і тим відтягнув від голосування 30-50 правиборців.

Чи ж би Макух забув, що день шлюбу назначують ті, що женяться, або їхня родина, а не священник, який тут ні при чому? Може то був кінець м'ясниць, що на один день припало 6 шлюбів.

„Крім того, каже Макух, день перед виборами о. Скоробогатий улаштував місію, на якій проповідники

замість проповідувати слово Боже, нападали на радикалів і відстрашували від них людей... і казали люди, що за влаштування місії він одержав від дідича Урбанського золотий перстень". Треба вже утратити всяку міру справедливости, пишучи такі нісенітниці.

Але таких родзинків повно в його конспекті. Хто винен? Невістка, каже сільська поговорка. Всьому винен священик, півінтелігентний офіцер, народовець і т. д., а ніколи радикали, ніколи п. Макух. Про масовий перехід українців на латинство в Нижневі взагалі, а через недбальство о. Скоробогатого зокрема, вперше довідуєся з книжки Макуха.

В уступі про Січовий Рух згадує Др. Макух, що молоді народовці впровадили були в український національний рух елементи козакофільства. В Галичині проф. Боберський та другі взялись організувати молодь у формі Т-ва „Сокіл”, проте це була організація „без спеціальної ідеології”, робітництво до „Сокола” не горнулося, а для селянства це була дивна і незрозуміла справа”.

Щойно Кирило Трильовський „прийшов на дуже щасливу думку” створити „Січ” та надати їй „запорозько-лицарський зміст з військовим духом”. З духа „Січі” із почину Дра. Трильовського виріс пізніше рух Січових Стрільців і т. д.” Виходить, що не було б Трильовського, то не було б УСС.

Не можна б погодитися з такою теорією на повних 100 %. Той рух зачали народовці. Не могли во-

ни за порушенням чародійної палочки поширити той рух упродовж одного дня на всю молодь. Творення „Соколів” вимагало часу. Воно зачалось серед студентської молоді, вперед по містах, де були більші можливості зацікавити її руханкою, однак твердження, що це було без спеціальної ідеології, — є щонайменше дивним. В організуванні „Соколів” і „Січей” входив у гру теж фінансовий елемент. Легше було вистаратись ленту, аніж дорогий сокільський однострій. Елементи романтики були так у „Соколів”, як і „Січовиків”. УСС-и не повстали виключно з духа „Січей”, але також може навіть і більше з духа Сокільства.

Щодо „Січей” в Товмаччині, які дуже поширились по селах, то їх можна назвати радикальними хіба лише тому, що радикал їх заініціював. Творення їх не йшло з Товмача. Прийшло воно з полудня, зі Снятинщини і Коломийщини. Однак спроба наставити „Січі” проти „попа” та церкви не повелася так, як і всієї радикальної партії робота. Ніде, але то ніде, не удалося радикалам вбити клина між селом а церквою і священником, хоча таких намагань було пребагато. Таке найбільш радикальне село, як Грушка, було у добрих відносинах з приходством, церква все була переповненою вірними, люди давали на Служби Божі, а парафія Грушецька не належала до найгірших.

По деяких селах „Січовики” стояли при плащенні у Великодню п'ятницю та суботу як почесна

сторожа. Їх не обходило слово радикали, якого вони не розуміли. Їх молодість хотіла виладуватись в чімсь романтичним. Якого походження романтика не було б, та романтика була тим елементом, що їх притягав. Зачалося „Січами”, „Соколами”, почерез Макивку, скінчилося на разі в Українській Армії, УПА, Укр. Дивізії.

В уступі „Кооперація в Товмаччині” в однім місці сказано: „В місті Товмачі гурт передових українців заснував кредитове товариство „Селянська Каса”. Отже був хтось в Товмачі, що той „гурт” творив і не було аж так зле, що крім двох священиків і трьох урядовців не було нікого, з ким можна б було працювати і що „не дивно, що я в самім місті Товмачі мало що зробив” . . . але до тої теми ми ще повернемось пізніше.

Судовий секретар Іван Кивелюк своїм старанням і підмогою закупив 1898. року будинок, в яким містилася читальня „Просвіти”, а Макух не міг нічого зробити, бо „не було з ким”. Споминаючи Тисьменицю, Макух пише, що в Тисьмениці є гарний „Народний Дім”, що має гарні просторі кімнати та велику театральну залю, дальше були там 5 читалень, споживча кооператива, кооперативна каса „Віра”. Згадуючи фабрику виправи шкір, Макух пише, що вона збанкрутувала і припинила працю, яку відновила щойно за німецької окупації. Це не відповідає правді, бо фабрика працювала ще за польської оку-

нації повною парою, що я мав нагоду наочно ствердити під час одної лікарської комісії.

Про Отинію Макух пише, що то була Богом і людьми забута сторона. Однак Др-ові Дрогомирецькому, що мав там пізніше свою адвокатську канцелярію, пощастило зробити багато більше. Були там і Народний Дім і Кооператива, по селах читальні „Просвіти”, кооперативні крамниці, а потім в самому місті Отинії побудовано таку величаву-модерну кооперативну Молочарню, якої рідко де можна було побачити. І то були вже здобутки не радикалів.

Говорячи про свій дім, Макух пише, що цей дім колов в очі не лише ворогів, але і деяких своїх, що „як члени бідної нації воліли б, щоб ті гроші пропити і прогуляти”. Та таке твердження неправдиве. Ніхто не був заздрісний, що Макух мав свій дім. Радше всі були горді, що свій чоловік має дім, та ще й який дім! Найпорядніше збудований в цілім Товмачі, за винятком хіба польського „Сокола”, добре положення, дуже солідна будова, добрий доступ зі всіх сторін, в найліпшому положенні. Його каналізаційне урядження не мало рівного собі в цілім місті. Помпа в пивниці доставчала чисту воду автоматично до всіх закутків дому, а зливами і рурами відходила зужита вода до каналу. На ті часи в Товмачі то було щось небувале.

Кожне мале зіпсуття можна було направити малим коштом, чого, на жаль, не роблено. По кількох роках все те перестало функціонувати, все поржаві-

ло і запропастилося, а пані Макухова власноручно мусила носити відрами воду з чужої криниці і то дуже часто босоніж через вулицю в самому центрі міста. Кімнати у канцелярії були понижені у війну і по війні в наслідок вбивання цвяхів у стіни при різних нагодах святкувань і балів для завішування вінків та гірляндів. Тих ушкоджень ніхто ніколи не направляє, і все те робило дуже прикре враження. При кожній новій забаві треба було ті ушкодження закривати паперами та вінками. Те власне занедбання викликувало у всіх людей жаль і співчуття, а не заздрість „членів бідної нації”, як то пише п. Макух. Правда, люди шептали, кажучи, що поки живе Макух і дає ті залі безплатно, але лише для декого, ми ніколи не діждемося Народного Дому, такого, який мають інші міста і який також Товмач повинен би мати. На стор. 208 Макух пише, що в 1915. році всі без винятку бажали, щоби центральні держави виграли війну, а Росія програла, що він Макух займався збиранням воєнних позичок, що їх розписала була Австрія, що він те все допильновував і гроші відсилав до Земельного Банку Гіпотечного і що... за цю працю він, Макух, одержав високе відзначення „цивільний хрест заслуги”. Не хочу розцінювати тієї справи негативно. Може ситуація дійсно того вимагала. Але яким моральним правом Макух називає акцію Дра. Костя Левицького і Миколи Василька більш австрофільськими, ніж того вимагала ситуація? Я дуже цікавий, як назвав би Макух таку са-

місіньку роботу (збирання грошей на позики), коли би робив її не він, а хтось інший, народовець, чи священик?

На стор. 218. Макух рішає історичну квестію гетьмана Скоропадського кажучи, що в наслідок гетьманського перевороту і політики гетьмана Скоропадського, большевики в Україні почали мати серед міського і сільського пролетаріату деякі симпатії. Мабуть не багато істориків підписалось би під таким твердженням Макуха.

На стор. 224. Макух твердить, що було в Товмачі кількох вояків УСС у зеленій (дезертирів) армії, до яких він звернувся, щоби вони зорганізували „невеличку збройну силу”, але вони його не послухали і втекли до Городенки. Це мало б бути в літі або з початком осені 1918. Не знаю, як то в дійсности було. УСС-и були добровольцями і тому процент дезертирів якщо і був, то певно мінімальний. Подруге, звідки Макух міг довідатись, що вони були „з зеленої армії”, та що втекли до Городенки? Як він собі уявляв, щоби кількох дезертирів могло організувати якусь „невеличку збройну силу”, і то ще за існування Австрії, де ще були жандармерія і військо? Якщо та історійка і була би правдою (в що я не вірю особисто), то вона була би гідна помислу вояка зі ступнем фрайтра. Тої самої вартости є також історійка про організування зв'язкових, які мали їздити з Товмача до довколишніх сіл...

До тої самої категорії можна зачислити факт,

що намісництво і військова команда мали вислати до Товмача на день 31. жовтня „уповноважених”. Як що б дійсно так мало бути, то чому ж мали би вислати аж уповноважених, замість телефонічно наказати арештувати того й того? А подруге, якщо б то було правдою, то як би Макух про те знав? У згаданих споминах аж забагато таких уявлених намагань арештувати Макуха, про що ще буде мова.

Описуючи перші початки нашої державности, в деяких місцях автор споминів сам собі противорічить. Ст. 228.: „Декуди можна з перебільшенням сказати, творились Повітові Республіки”, а вже на стор. 230. сказано: „Тому український переворот 1-шого листопада був дійсно світлим успіхом і ще світлішим успіхом була пізніше державна адміністрація Західньої Української Республіки (ЗУНР), де не було „повітових республік” таких, які були на початках у Польщі” . . . Насувається тут питання: Були, чи не були повітові республіки? А, якщо і був один вийняток у Дрогобичі, чи то зробив його народовець, священик, чи „півінтелігентний” офіцер? Ні! То була справа посла Семена Вітика, політичного кузина радикалів. Дальше Макух знов щипнув ненависних йому старшин, які „радо носили кучми, оселедці і всяку театральщину в Галичині”. Кучми, то я бачив у Галичині, але оселедців, крім тих у бочках, то я таки у нікого зі старшин, чи стрільців не доглянув. Дальше відносно закиду, що не було у нас розвідки на фронті і в запіллі ворога, а наші стар-

шини розвідки слідили Макуха і Дра. Бачинського, то можна відповісти питанням: Чому якраз їх двох слідити? Чи це вже не є патологічне?

Дальше в згаданих споминах слідує критика нашої політичної і військової верхівки... Др. Євген Петрушевич виїхав до Відня... і приїхав до Галичини аж по двох місяцях (хоч у слідуючій реченні виправдує його, що він, Петрушевич залишився у Відні для спеціального завдання) і дальше партія призначила на становище прем'єра Дра. С. Голубовича, що не розумів часу революційних дій, і просто не вірив, що ми можемо вдержатися*) (ст. 233.). Др. Голубович був на цілу голову слабшим прем'єром від свого попередника.

Описуючи свою поїздку з державним Секретарем військових справ Д. Вітовським, якого слова Макуха про Повітові Команди гостро діткнули (стор. 239.), Макух згадує, що він, Вітовський в усіх містах зустрічав військо, яке було добре виряджене, в повних одностроях та з новими кісами. Чомусь робиться дивно, що Секретар Військових Справ видів усюди по містах масу добре вирядженого, одітого в нові мундури і озброєного новими кісами війська, а тимчасом ворог витиснув нас зі Львова (стор. 239.3. На стор. 240. сказано, що згідно з моєю (Макуха) порадою вибрано новий Державний Секретаріят в скла-

*) А чи Макух, виїхавши 31. X. до Товмача, приїхавши туди аж 1. XI., вірив в успіх перевороту?

ді: Др. Сидір Голубович, Президент Ради Державних Секретарів і т. д. Знов дивно виглядає, що Макух, знаючи слабкі сторони і недоліки Др. С. Голубовича, саме його порадив вибрати прем'єром (який був на цілу голову слабшим прем'єром від його попередника і який не вірив в успіх нашої справи). А на стор. 253-254. Макух пише таке: „бо без хвальби мушу сказати, що населення дивилося з більшим респектом на мене, ніж на президента Ради Державних Секретарів Дра. Голубовича”. О, свята скромносте!

На стор. 237. сказано, що під час неприсутности секретаря Міністерства Внутрішніх Справ, Дра. Л. Цегельського його заступник Др. Роман Перфецький видав такі необдумані і непридатні розпорядки, що при їхнім читанні волосся ставало дубом. Не знаю, що то були за розпорядки, та й не хочу казати, що блудів-помилоч у нас не було. Були. Наші міністри не породилися міністрами. На міністра треба учитися, практикувати. Але і Макух, будучи міністром Внутрішніх Справ, видав розпорядження, щоби жодних товарів, збіжжя, худоби і т. д. не перевозити з повіту до повіту. Це таке саме, як би підв'язав руку, чи ногу, щоб кров не циркулювала.

Дальше Макух забирає слово в справі начального вождя, кажучи, що генерал Михайло О. Павленко не був відповідний, як рівно ж невідповідний був шеф штабу полковник Євген Мешковський (може Мишковський!).

Команданта поліції, що ним був полк. Красуць-

кий, Макух називає людиною зарозумілою, яка не терпіла над собою влади Державного Секретаріату Внутрішніх Справ. Не почуваюся компетентним видавати опінію про тих високих старшин, хоч і з другої сторони не вважаю п. Макуха компетентним видавати про них опінію, бо він на тому не мусів знатися. Про те скаже важке слово історія.

Дальше каже Макух, що його постійне витикування блудів та вказування на винуватих, а далі його спротив проти вмішування запільних військових старшин до справ, що належали до цивільної адміністрації внутрішніх справ, не робили йому приятелів, та що про нього почали пускати різні вигадки, що він Макух сприяє полякам і тим навіть деякі люди зуміли настроїти проти нього президента Петрушевича. Може так, а може і не так. Хто не їсть часнику, то від нього і не чути, каже народна приповідка. Годі ж бо собі уявити, що така зрівноважена особа, як президент Петрушевич так без причини і застереження далася настроїти проти міністра внутрішніх справ і то без найменшої підстави. Тут наведу один мені знаний факт. За української влади взивано людність до військової повинности, до віддавання військового майна, потрібного для війська на фронті, про доставку потрібної живности і т. д. Це роблено словом на зібраннях і на оголошеннях афішами.

В Тисьмениці, товмацького повіту хтось розліпив афіші, закликаючи людність до непослуху, щоб не іти до війська, не віддавати військового майна і

зброї і т. д. Державна жандармерія почала слідство, яке допровадило до одного польського дому. Зроблено там ревізію, яка знайшла бібулу з відбиткою гативу згаданої вгорі афіші, так, що тримаючи цю бібулу перед дзеркалом, бачилося копію тої афіші. Автором афіші виявився студент учительської семинарії — поляк, якого арештовано і відіслано до тюрми в Станиславові. Яке ж було здивування всіх, хто про ту справу знав, як до 8 чи 10 днів той молодий поляк був зовсім звільнений на зарядження самого міністра внутрішніх справ, Дра. Івана Макуха. Я знаю про одну справу. Якщо ж таких справ було більше, то не було б дивно, якщо б люди ходили зі скаргами до вищих чинників. Дальше сказано, що Макух речевими аргументами збив усі клевети запільних старшин і президент Петрушевич його (Макуха) формально перепросив. І знов ті ненависні старшини і знов відро помий на „його клеветників”, з яких (як твердить Макух) багато пішло на службу до поляків.

Знаю випадки, де бувші старшини пішли на службу до поляків, але то були дійсно білі круки і певно не ті, що з ними мав до діла п. міністер! Отже генералізувати ту справу, уживаючи слова „багато”, є страшною пересадою. І знов таке речення: „Пізніше, за польської окупації клеветники пустили поголоску язиком, що перед моєю хатою в Товмачі поставили поляки військову стійку для безпеки моєї родини”, має мабуть певну ціль... Такої поголоски я ніколи не чув. Не чув я також поголоски, що її на-

водить у газеті „Батьківщина” ч. 27-28 з 20-28. VIII. 1960. у статті „В обіймах партнерів Андрусова” інж. Зенон Яворський, бутьто би Макух, втікаючи з Галичини, замурував у своїй хаті 7 (сім) мільйонів карбованців, які під час трусу польською поліцією в 1921. році були знайдені і skonфісковані, натомість уперто кружляла поголоска в Товмачі і в повіті, що Др. Макух вернувся додому, одержавши від поляків „залізний лист”, який хоронив його від всяких прикростей. Макух про ту „поголоску” знав і чомусь поминув її в своїх споминах мовчанкою. А правдою є, що за цілий час польського режиму він ніколи не був арештований, а його часта хвальба, як то він „остро” говорив зі старостами, воеводами і міністрами є грубою пересадою. Макух був дуже острий на язик, але зі своїми. У стичності з польськими властями він був лагідним баранчиком. Він кожного постерункового здалека перший здоровив тоді, як свого, на такім самім, як і він суспільнім щаблі, адвоката, лікаря, інженера, чи іншого подібного дуже часто не довиджував і дуже часто на поздоровлення не відповідав. Одного разу прийшов я як член Виділу Селянської Бурси на назначене засідання того Виділу. На подвір’ї в Бурсі застав я певну кількість членів, а між ними Дра. Макуха. Побачивши Макуха, сказав я досить голосно: — Добрий день, пане меценасе!, — на що я не дістав жодної відповіді, а коли така сама реакція була і на друге моє поздоровлення, я вже таки голосно крикнув: — Пане меценасе, вже третій

раз говорю Вам — „Добрий день”, а Ви не відповідаєте. Я хотів би звернути Вам увагу на Вашу лиху звичку не відповідати на поздоровлення молодших, що на жаль, занадто часто вже мені трапалося. Роблю Вас уважним, що на будуче перестану Вас взагалі здоровити”. Макух страшенно тим змішаний, сказав „Добрий день, добрий день” та зачав давати якесь вияснення. Від того часу він усе відповідав на моє поздоровлення, часто при зустрічі здалека перший казав „Добрий день”, чим мене як молодшого впроваджував у клопіт, засоромлення.

Макух уважав Товмаччину за свою територію, яку дуже пильно, як старий лев, перед доступом людей інакше думаючих беріг. Спробую зарискувати твердження, що чинний виступ навіть його партійців на вищому щаблі був для нього небажаним. За довгі роки мого побуту в Товмачі не довелося мені чути, щоби він десь спільно виступав з кимсь із видніших радикалів. Нераз чув я, що приїздив до нього хтось із верхівки зі Львова, що звичайно кінчалось нарадою в його домі, але щоби Макух десь виступав разом в терені на провінції, я не чув. Може щодо тої справи я і помиляюсь. Натомість ніхто з нерадикалів практично не мав права виступати в його окрузі. Одного разу приїхав зі Станиславова адвокат Др. Лавришко і ми скликали кількадесят людей до дуже маленької залі „Читальні Просвіти” на анкету в справі зорганізування асекурації худоби. Хоча самого Макуха не повідомлено, анкета мала за-

чатися зараз по обіді, коли, як сподівалися, Макух трошки задрімає. Та хтось йому про те доніс і він зараз там з'явився, майже увесь час сам говорив і мало кому дав сказати кілька слів, а на кінець, як то кажуть, вилляв усім на голови зимної води, кажучи попросту, що нам того забезпечення не треба.

Кілька разів приїздила до Товмача сенаторка Олена Кисілевська і то не в політичних справах УНДА, але в справі жіночої організації, в якій проводі була п. Макухова. Виглядало б логічно, що вона заїде до П-ва Макухів, які мали просторе мешкання. А що готель в Товмачі був досить мізерний і пані Кисілевська з нього скористати не хотіла, то заїхала до мене. Я тоді жив там без родини, що була далеко від Товмача і мав для себе крім ординаційного покою лише одну спальню. Поговоривши трохи та довідавшись про ціль її приїзду, я запитався, чи вона знає, де дім Макуха.

„Знаю, знаю — каже пані Кисілевська, — але я туди піти не можу; і може б Ви мене десь примістили”. Отже я відступив тій пані свою спальню, а сам переспав в ординаційному покою. Колись в розмові зі мною Кисілевська сказала: „Там не дали б і води напитись”. Більше я тої теми не порушував.

На стор. 130 споминів сказано „я вибудував просторий дім для потреб власного помешкання та канцелярії. Канцелярійні приміщення були такі просторі, що я ввесь час давав їх безплатно на збори й наради громадсько-політичного, освітнього та економіч-

ного характеру". Абсолютна правда на 100 %. Я міг би ще додати . . . і на всячого рода забави, танці, і то все а все безплатно. Якщо ж візьметься до уваги, що крім тої обширної домовки була лише маленька заля в читальні „Просвіти", в будинку закупленим в 1898. р. заходом і підмогою судового секретаря Івана Кивелюка, в залі того будинку з трудом могло поміститись 120 — 150 людей, то з того стає ясным, що все концентрувалось в домі Макуха. Нічого не могло статись поза його домом. А що на якенебудь зібрання, що мало характер не радикальний, ті залі не могли бути ужиті, то і всяка нерадикальна акція не могла проявитись. От це і була причина, чому Товмач, повітове місто з населенням 7000, з чого 42 % українців, за стільки літ праці Дра. Макуха не могло здобутися на пристойний Народний Дім. Тут треба додати, що і Спількова Торговля і Селянська Каса приміщувались в домі Дра. Макуха, який мав контролю над усім. Отже, маючи практично віжки всяких галузей життя в своїх руках, він надавав усьому такий напрям, який був вигідний йому в його радикальній політиці. А що цілком не на руку йому було намагання збудувати Народний Дім з просторими приміщеннями, де гуртувалося б усе життя Товмаччини і Товмача, якого контролю висмикнулася би з його рук, тому він не то, що не причинився до побудування Народного Дому, але всіми силами тому перешкоджував. Були ж часті намагання в напрямі побудування Народного Дому! На стор. 191.

сам автор пише, що . . . „в 1914. році ми почали акцію збирання грошей на будову „Народного Дому” і вже були зібрали дещо гроша (не сказано, скільки), але війна захопила нас при тій роботі . . . усі гроші в банках здевалювались і наші також”. Даліше та стор. 192. сказано: „Селянську Касу”, коли прийшли большевики в 1939. році, реорганізовано і зібрані нові гроші на будову „Народного Дому” знов пропали”. І тут не сказано, скільки приблизно було тих грошей, що „пропали”.

Отже твердження, що в Товмачі не було з ким працювати, бо не було людей, видається в конфронтації з фактами дивним. Були люди, зібрали гроші, звезли каміння і „Народний Дім” повинен був повстати. Але, саме то „але” і було перешкодою, яку годі було поконати. Площа на принципальній вулиці, закуплена Петром Загайдаком із фондів „Спілкової Торгівлі”, поверхнею двох моргів теж була, там можна було побудувати і Народний Дім і Бурсу, а що не можна було даліше чекати, бо люди стали голосно домагатись роботи, він, Макух рішився на будову „Селянської Бурси”. Чому „Бурса”, а не „Народний Дім”? У бурсі жило 18 чи 20 учнів, отже і вона була корисна для нашого українського життя, але порівняти потребу і користь Бурси з потребою і користю для загальної справи Народного Дому в жоден спосіб не можна . . . і тих двох справ на тій самій площині не дасться розглядати. До цієї конклюдії мусів би дійти і сам Макух, якщо йому було

би залежало на Народнім Домі так, як цілому загалові.

Що ж до фраз „що він (Макух) сам не раз важко двигав мішок зі збіжжям, що духовенство віднеслося до будови Бурси холодно і не помагало збирати фондів, боячись, що в Бурсі будуть виховуватись радикали... та що він „по змозі докладав до будови свого гроша” є, як і багато інших, лише реторичною прикрасою. Неправдою є, що духовенство віднеслось холодно до будови Бурси, противно дуже багато причинилось до її будови. Але, чи лише ця одна неправда є в тій книжці?

Макух ніколи не був занадто щедрий і охочий до видавання грошей. Для піддержки цього твердження наведу такий факт. Др. Макух як сенатор часто їздив залізницею, маючи вільну карту І-шої класи. Зате пані Макухова дуже рідко кудинебудь виїздила. Якось раз зайшла потреба поїхати їй до Львова до дітей. Отже Др. Макух їхав І-шою класою того самого поїзду, а пані Макухова ІІІ-тньою класою і стрінулись щойно на двірці у Львові... Хтось із Товмаччан їхав тим самим поїздом і те бачив. Часто то було темою кпин.

У своїх споминах п. Макух часто послуговується словом „кажуть”. Згадуючи про Дра. Костя Левицького, пише, що його жінка часто його питала, коли він уже нарешті буде австрійським міністром. Чи це така важна справа, що її треба помістити в споминах?

Часом автор споминів дає свободу фантазії, описуючи факти, які ніколи не мали місця, На стор. 209. Макух пише, що слава про атаку черкеської кавалерії в Озерянах (товмацького повіту) на німецьку піхоту рознеслась по цілій Австрії. Дві черкеські дивізії кавалерії атакували тоді баварців, а вони косили їх скорострілами, як збіжжя. В такій ситуації російська кавалерія мусіла б була мати кольосальні втрати. Тимчасом дві стрічки нижче сказано: „Німці тут мали величезні втрати, а коменданти говорили і т. д.” Тимчасом справа була цілком інакша. Протягом липня 1916. року між Озерянами і Хотимиром усталилася лінія фронту. Від сторони Озерян була німецька дивізія, яку звали залізною, чи сталевою, а від Хотимира по стороні російської лінії були так звані Сибірські і Фінляндські полки. Через цілих чотири неділі німці обстрілювали масами артилерії за пілля москалів, спричинюючи великі втрати серед цивільного населення і забудовань. Натомість москалі час до часу обстрілювали німців одною батареєю, а тимчасом змасували за своїми лініями три ряди гармат (як то було видно після уступлення боевої лінії). В п'ятницю 28. VII. 1916., докладно о годині 5-тій ранком почали москалі обстрілювати барабанним вогнем артилерії німецькі окопи і за кілька годин рознесли зовсім ті окопи та дротяні засіки, завдаючи німцям страшних втрат. Десь коло 8-мої години ранку пішла російська піхота вперед і без труду позабирала недобитків до неволі. Отже не чер-

кеська кавалерія, а змасована артилерія розбила фронт. Москалі навчилися тої штуки від німців. Я особисто був тоді там, стратив свого батька, сам „пролляв” кілька крапель крові, будучи легко раненим, все те бачив я своїми очима.

Також до фантазії треба зачислити спалення трьох четвертих хат і господарських будівель в селі Озерянах. Було досить багато спалених будинків, але не три четвертини села.

На стор. 268. Макух пише, що на бік армії УНР перейшли бригади УГА... але Пілсудський наказав ті бригади УГА роззброїти й інтернувати як полонених. Коротко і рішуче. Однак Д-рові. Макухові мабуть незнаним був зміст телеграм, висланих штабом армії УНР до міністерства війни у Варшаві: „Кам'янець Подільський, 27. квітня 1920. р. ч. оп. 2369/ До міністерства Воєнного Варшава. На депешу Н.Д. В.П. з 25/IV. 1920. і В. М. з 26. квітня 1920., Л. 4592 (IV.) Повідомляється, що Головний Отаман не бажає мати у своїй армії галицьких старшин, а то з огляду пануючого серед них більшовицького духа. Проситься їх забрати до табору полонених. Підпис полк. ген. штабу Сальський, міністер війни”. — Отже з тим наказом Пілсудського було дещо інакше. Не все завинили вороги; дещо вини треба і собі приписати.

На стор. 289. сказано таке: „Українські селяни-радикали в Богородчанах вибрали депутатів з о. деканом Пачовським на чолі і пішли на авдієнцію до воеводи”. Не знаю, чи о. декан Пачовський згодився

би з засегрегуванням його до радикалів і чи селяни з тої делегації дійсно почували себе радикалами.

В одному місці своїх споминів каже Др. Макух: „Я намовляв багатьох матуристів з товмацького повіту виїхати на студії до Праги”. Я не погоджуюсь рішуче з таким твердженням. Десь літом 1921. року кількох матуристів, а між ними і я, стрінули Др-а. Макуха на дорозі, чи в парку, і котрийсь із нас зійшов на тему виїзду за границю, головню до Праги на студії. Макух ужив тоді цілої своєї елоквенції, щоб переконати нас, що, не маючи запевненого мінімуму на прожиток, не можна пускатися на непевне, бо там ніхто нам їсти не дасть і ми поздыхаємо, як руді миші з голоду. Отже приписувати собі заслуги покінчення численними студентами студій є що найменше неправдивим. Макух пише, що ті студенти, то були старшини з УГА і дуже тим гордилися. То Макухові лише так здавалося. Ми знаємо добре його наставлення до старшин. Довгий час по війні при стрічі з моєю мамою він все питався її про нас, цебто про мого старшого брата і мене, і то в той спосіб: „Що ж там порабляють Ваші генералики?” Це траплялося досить часто, аж поки моя мама не сказала йому кілька острих слів так, що він потім вже раз на все перестав довідуватися про мое з братом життя-буття.

Василь Меринда не виїхав до Праги. Вперед він виїхав до Відня, і щойно по році чи двох перенісся до Праги. Він до краю вже не вертався. Ми разом виїхали з Мериндою до Відня того самого дня. На

стор. 483. оповідає Макух, що польська націоналістична молодь рішилась вирізати всю українську інтелігенцію в Товмачі та інших містах в ночі 17. вересня 1939., про що деяких молодих українців остерегли їхні шкільні товариші, а його, Макуха, не остеріг ніхто. Я з Товмача перенісся в середині 1938. року так, що у вересні 1939. року мене там не було. Однак я дуже старанно перевіряв ту досить несамовиту вістку, розпитуючи багатьох товмачан про те, і я дійшов до переконання, що та історія, як і багато інших, була витвором фантазії Макуха і була менш-більш тої самої вартости, що і вістка, про яку він довідався 31. жовтня 1918. у Львові, будьто би саме того дня мав виїхати делегат намісника і військової команди до Товмача, щоби заарештувати Макуха.

Автор згаданих споминів часто пише про речі, що про них він не має поняття:

На стор. 487. твердить, що деякі, що були в Німеччині, постаралися про німецьке громадянство (Райхсдойче), а коли повернулися в 1941. до краю, то деморалізували молодь гулящим і ситим життям. Ті справи виглядали дещо інакше. По приході большевиків до Галичини і на Волинь в 1939. році. багато людей, яким не вдалося перейти границю на зелено, зголошувалося до переселенчих комісій як з походження німці. Ті комісії ішли їм на руку. Всіх, що в той спосіб переїхали на захід, звозили німці до міста Лодзі й автоматично кваліфікували як „райхс-

дойчів". Отже неправдою є, що ті утікачі самі старалися про німецьке громадянство. Дальше Макух пише, що деякі урядовці Повітових Союзів Кооператив пускали товар на пасок і набивали собі кашені грішми. Це занадто сміле твердження і його генералізувати ніяк не можна.

Тут дещо затримаюсь та подрібно обговорю уступ споминів на стор. 466-468. п. з. Повітовий Союз Кооператив стає не кооперативним, — де п. Макух описує інцидент між директором П. С. К. інж. С. й організатором „Каменярів” В. Ч. та інж. Г. Л., яких директор П. С. К. інж. С. назвав комуністами, та що В. Ч. вибив директора П. С. К. інж. С. по обличчі, та що Макух пляново викликав той інцидент.

Знаючи ті справи досить добре, а радше їхній підклад, хочу кинути на генезу тої справи сніп світла.

Др. Іван Макух був дуже популярний в товмаському повіті від часу відкриття адвокатської канцелярії аж до повоєнних часів. По війні він почав трапити свою популярність. Головною причиною була війна, участь в українській армії, утрата своєї, хоч і коротко триваючої держави, в наслідок чого національна свідомість надзвичайно піднеслася. Клич „Пролетарі всіх країн єднайтеся” ставав щораз більше ненависним. Люди зачали думати щораз більше по-українськи, а не по-радикальному. Поголоска, що раз більше поширювана поміж людьми, будьто би Макух дістав залізний лист від поляків, які ніколи його не арештували, відтягала маси від нього. В Товма-

чі і в повіті з'явилося багато інтелігенції, яка щораз активніше почала працювати. Інтелігенція та була зв'язана з народом і з українською церквою, до якої масово горнулася. Утворено Повітовий Союз Кооператив, з його різними галузями, а з ним з'явилося багато молодих, активних робітників. Радикали зачали тратити ґрунт під ногами. Доказом хай буде факт, що відношення кількості сіл, де були організації „Луг” і кількості членів у них, до сіл, де були „Каменярі”, було як 10 — 1 в користь „Лугів”. В селі Олеша, що мало около 6000 людности, з одних зборів Др. Макух мусів вийти не дверми, а вікном. Отже в таких обставинах зачало творитися щось нове, в даному випадку ФНЄ. Твердження, що люди, що пропагували ФНЄ, натрапили на сильний опір „Каменярів”, не цілком відповідає правді, бо тих „Каменярів” було дуже небагато.

Чи інж. С. завзявся був завоювати товмацький повіт за одним махом, сумніваюсь. Твердження, будь-то би інж. Г. Л. і В. Ч. були предтечами комуністів, є ще залагідним, бо пр. інж. Г. Л. сам не був би заперечив, що він комуніст, а В. Ч. дійсно був предтечею і нині є в совітській республіці великою шишкою. Про те все добре знав і Макух і всі люди, отже нема чого обурюватись. Я чомусь таки вірю, що В. Ч. хтось підбурив і заохотив набити інж. С і без огляду на те, чи і що Др. Макух виясвив в „Громадським Голосі”, то я таки підозріваю його як *spiritus movens* всього того.

Тут хочу розповісти про іншу справу, яка сталася на кілька літ раніше. В 1935. році перед виборами до міської ради в Товмачі, кількох громадян конечно старались і мене намовляли, щоби я висунув свою кандидатуру на радного міської ради. Я рішуче від того відмовився. Те цілком не відповідало мені ані моїй вдачі. Не діставши згоди від мене самого на висунення моєї кандидатури, пішли ті громадяни з тою справою до Макуха, який часами до мене заходив, і просили його, щоб він вплинув на мене, щоби я дав свою згоду. Там Макух сказав їм, що Др. Клодницький не може кандидувати, бо він . . . належить до „Стшельца”. Як вони мені то сказали, то я аж за голову взявся. Питаю їх, чи часом їм щось не причулося, та кажу собі ще повторити раз слово в слово. В першій хвилині треба було щось рішити, та я не знав, що саме, ударити, набити, чи вбити. Перш усього я наказав всім домашнім, щоби, якби Макух прийшов до мого дому, його не впустили, кажучи, що мене нема вдома.

Я тої справи не хотів би був залагодити, як то кажуть, у чотири очі. Це мало бути рішене перед багатьома людьми. Я все ще не знав, як я маю зарсагувати, але був певний, що щось зробити треба і то публічно. Десь за день, два я довідався, що Макух буде в читальні „Просвіти” тоді й тоді, а свідки на мое поновне запитання освідчили готовість повторити йому до очей те, що він сказав.

Прийшов я до читальні скорше, зі своїми свід-

ками, застав трохи людей та й чекаю. Ходжу нервово по домівці та курю папірос один за другим. По якімсь часі прийшов Др. Макух, увійшов на підвищення (сцену) і щось там переглядав. Тим часом зала вже досить наповнилась людьми. Я все ще не знав, що маю зробити, чи зубами кусати, чи кулаками бити, але перш усього я був цікавий, що Макух скаже, бо в мене не було жодного сумніву в правдивість сказаного моїми свідками.

Підходжу до підвищення і кажу голосно, щоби всі люди чули (а голос у мене чомусь тремтить). „Пане меценасе, чи то правда, що Ви сказали те і те?” На що Макух відповів: „Алеж, пане докторе, як міг я щось подібне сказати на Вас, що Вам Бог дав, як Ви можете в щось подібне вірити?” В тій хвилині я закликав обох свідків (статочних, вірогідних людей), які виразно й голосно Макухові до очей потвердили ним сказане. Тепер прийшов час на мою реакцію. Макух сильно змішався, то зблід, то почерванів, обернувся до стіни і дуже тихим голосом промовив: „Я того не казав”. Лице Макуха було відвернене до стіни. Не міг я вискочити на сцену і бити його в плечі, чи шию. Мені зробилося прикро, а разом стало жаль старого Макуха. Я відвернувся і вийшов зі залі.

Перечитавши тепер про той інцидент з інж. С., я не присягнув би, що Макух не намовив В. Ч. до того ганебного вчинку.

Дуже нечесно вийшли в його виясненні тверджен-

ня, що інж. В. Д., якого для заслони інж. С. поставив був головою Надзірної Ради П. С. К. у Станиславові, кажучи, що колишній польський патріот вчив Макуха патріотизму, та написав, що „ліпше було б, якби Макух не працював в Товмаччині 30 років”.

„Так моя діяльність була сіллю в оці клерикалів, угодовців і фашистівських симпатиків”, каже даліше Макух. Типово по-макухівськи! Інж. В. Д. запобігав ласки собі в С., щоб далі залишитися головою Надзірної Ради та мати дещо від П. С. К., а інж. В. Г. твердив неправду... тому, що сподівався дістати будову дому, що його ухвалив був будувати П. С. К. у Станиславові.

І знов без найменшого загикнення Макух вилляв відро помий на інж. В. Г., людину наскрізь чесну, знану в цілій околиці, а не лише в товмацькому повіті, яка, наче б то далася перекупити сподіванням дістати будову дому. В інших місцях своєї книжки Макух уживає повного імени і назвиська інж. В. Г. і висказується про нього в самих суперлягтвах, а тут зараз називає його підлим брехуном, що свідчив проти Макуха та „підтримував неправду на нього”.

Дальшею причиною утрати популярності Макуха в повіті була пропасть між духовенством, а Макухом. Зараз по війні ще деякі священники сяк так співпрацювали з Макухом, але та співпраця ставала все більше неможливою. Не раз при нагоді якихсь зборів в селі священник запрошував Макуха на обід, по якому Макух, обтерши свої довгі вуса, та похва-

ливши господиню за добрий обід, зараз таки в чистальні, чи на площі недалеко церкви і приходства „чесав” попів так, що нерідко та пані, яку він хвалив за добрий обід, чула те все. Очевидна річ, що пізніше його там не запросили і на склянку зимної води.

Хоча на ст. 337. сказано, що УРП. після першої війни позбулася цілком плиткого антипопівства, яке пропагував свого часу Др. Кирило Трильовський, то сам Макух ніколи того антипопівства не позбувся, що нерідко видно із самих його споминів.

Обговоривши деякі справи більш подрібно, хочу сказати дещо загальне.

Зі споминів Макуха видно, що він від молодих літ, скажу навіть від хлоп'ячих літ улягав манії переслідування. Чорною ниткою в його споминах тягнеться переслідування його та доноси на нього, як те, що дехто старався вигризти його з інституту св. Миколая (але не вигризли), проф. Верхратський чомусь дуже його не любив, дім його колов в очі дехого зі своїх, які воліли б, щоб гроші пропити, чим збагачуватися, Зовбек зробив на нього донесення до повітового коменданта жандармерії, в 1914. році на початку війни, два поляки обробляли всіх, щоби Макуха не звільнили з війська, австрійська влада мала його арештувати 31. X. 1918., розвідчики старшин слідили його і Дра. Бачинського за українських часів у Станиславові, деякі люди настроювали проти нього през. Петрушевича, поляки хотіли його ареш-

тувати (ст. 266.), наказ Петлюри арештувати Макуха (ст. 266.), Павленко хоче його арештувати (ст. 267.), поліція слідкувала за його канцелярією (ст. 280.), поліція має арештувати його (ст. 280.), наклепи на нього різних осіб, як інж. В. Д., інж. С., інж. В. Г., адвокат Др. А. П. (ст. 466. — 467.), намір польської молоді вирізати українців (ст. 483.), донесення товмацької жандармерії до „Гештапо“, донесення інж. Греськова на Макуха (ст. 508.), о. Микитюк і референт Крушельницький виступили проти Макуха з закидом (ст. 509.) і ще багато, багато інших.

Аж дивно виглядає, що він те все щасливо перебував і ніколи не був арештованим. Чи сам Макух вірив у те все, а тоді це мало цілком інший характер, чи він лише хотів зробити себе „мучеником“ за справу, — різно можна собі те пояснювати.

В своїх споминах Др. Макух дуже часто уживає слова „хрунь“ і хрунівство формально генералізує. Були, як він їх називає, хруні в Товмаччині, однак їх було не більше, як деінде в Галичині. Всюди на світі є добрі люди і злі. Бувають злодії, ошуканці, але ніде того не можна генералізувати. Кілька випадків, які дісталися до суду за крадіж, чи спроневірнення, Макух старається узагальнити. Були часами люди, що їх він називає хрунями, які були Богу духа винні. Був війтом чоловік в засаді чесний, але неписьменний. Навчився лише підписувати своє прізвище, і то, якщо воно не було дуже довге. Писарем-

секретарем звичайно був поляк, який без контролю чинив найрізномродніші безправства.

Чомусь Др. Макух забуває панщизняні часи, коли був лише „хлоп і поп”, а потім часи після знесення панщини, повільне відродження, поступенне освідомлення, повільне поширювання і розбудова шкільництва, зменшення анальфабетизму, закладання читалень і т. д., і т. д. Те все потребувало довгого часу. І всього того підтягати під спільний знаменник „хрунівства” ніяк не дасться. Непродумане шафування словами „хрунь”, „хрунівство” в його книжці викликає обридження. І ті епітети Макух приліплює чомусь лише до нерадикалів так, якби радикали були зроблені з тіста, а нерадикали з глини. Макух навіть спрепарував власну приповідку, що він її вкладає в уста старости графа Дідушицького: „Хочеш мати радикала хрунем, то зроби його війтом”. Це мало б відноситися і до його перших кроків в Товмаччині, коли ще і тих уроених радикалів він не в спів натворити. Такої пословиці не було, то є власна видумка Макуха. Була інша пословиця, і то не лише в Товмаччині, але і в інших околицях Галичини, а саме „хочеш мати пияка, зроби його війтом”, яку Макух переробив до своєї потреби.

Здавалося б, що у своїй книжці-конспекті під заголовком „На народній службі” він буде описувати все те, що торкається його власної праці на службі для народу. Тимчасом Макух порушує часто справи, які в жодному випадку не відносяться до

його праці, часто без знання справи. Крім спогадів про власну працю він часто виступає як історик, рішаючи арбітрально справи, якими повинні займатися більш компетентні від нього люди. Зрозуміло, що він виступає як історик радикалізму і радикальної партії, хоч там також повинно обов'язувати право правди і безсторонності, але виступати як історик в справах світового масштабу, без докладного знання деталей і докладної аналізи не можна, та й до того в книжці, в якій автор повинен би обмежитись виключно до свого життя.

Твердження Макуха, що в Товмачі поліція арештувала коло п'ятдесят молодих людей, головно прихильників і членів УСРП і що внесений ним протест до міністерства внутрішніх справ і до воеводи в Станиславові мав успіх, належить закваліфікувати до фантазії. Був арештований і посаджений в Березі Каргуській Роман Халупінка, який ані прихильником, ані членом УСРП не був.

В уступі „Европейська війна висить на волоску”, Макух доходить до зовсім мильних тверджень і конклюдій, кажучи, що маршал Ридз Смігли пер до війни, щоб збирати лаври. Історики (правдиві) мають на ту справу іншу думку.

Крім виступів як історик Макух часто забирає слово у справах військових, про які не міг мати уявлення.

Так само неправильно він наświetлює факти в уступі „Війна між Німеччиною і Польщею”.

Твердження Макуха „історика” будьто би Гітлер чекав два дні на польських відпоручників... і що Польща певна помочі Британії, делегації на переговори до Берліну не вислала, не зовсім відповідало історичній правді. Чи делегація була б прийшла, чи ні, Гітлер рішив зачати війну і вже був видав в тому напрямі наказ. Про ту справу говорить вичерпно американець Віліям Л. Шіпер у своїй джерельно написаній книжці (“The Rise and Fall of the third Reich”) в уступі „Останні дні миру” (The last days of peace”. Отже тут фантазія нічого не поможе.

Обговоривши деякі справи порушені в книжці Макуха, (бо всіх не можна обговорити, бо на те треба би другу книжку написати), попробую накреслити сільветку Дра. Івана Макуха.

Він в першій мірі був партійцем-радикалом, нетолерантним супроти своїх противників, здібний ужити різних способів, щоби осягнути свою ціль. Не можу згодитися з деякими авторами, будьто би він був прямолінійної вдачі, не вмів кривити душею і не терпів інтриг. До релігії ставився Макух індиферентно, а не позитивно. Не був практикуючим християнином. „Антипопівська” робота не була йому чужою. Про це часто можна переконатись із самої його книжки. Дальше він цілком не цінив гідности людини, а головно, як вона не була його політичним одноступнем. Часто видиться у нього дещо із вдачі баби пльоткарки. Жінка Пика, що його приготувив до іспиту, була кухаркою інспектора. Загадайко доро-

бився нечесним способом, якийсь там Костюк був спекулянтом, жінка Костя Левицького питалася чоловіка, коли він нарешті буде міністром, інж. В. Г. свідчив фальшиво на нього, бо сподівався дістати будову дому кооперативи і т. д., і т. д. Ті всі легко-важні вискази про других людей, а їх є повно в його книжці, зовсім не свідчать про його щире вдачу. Дальше він з насолодою увипуклює блуди других. А як відомо, блудів не робить лише той, хто нічого не робить.

Чому ж такі діаметрально різні характеристики Макуха є у різних людей?

Отже, Макух мав, що так скажу, дві маски, одну для Товмача, шорстку, грубу у висказах, грубі ординарні слова не сходили йому з уст, так, що деякі люди називали його „Іван нас...ри”. Такої мови уживав він навіть супроти своєї жінки, і то в присутності чужих людей. Наведу такий приклад: В 1930. році під час виборів я цілу ніч сидів при радієвому апараті та нотував висліди виборів. Перед полуднем прийшов я до канцелярії Макуха, де вже було повно людей із сіл Товмаччини. Прийшла до канцелярії також і пані Макухова. Не звертаючись спеціально до когонебудь, запитала: „Цікава я знати, скільки треба голосів до зміни конституції”. На те Макух, що був в тій самій кімнаті шорстко відповів їй: „Ей, що Ви знаєте, пані (Др. Макух кликав свою дружину приватно й офіційно — Ви, пані Макухова)”. „А що ж ти думаєш, що лише тобі віль-

но все знати”, сказала до його пані Макухова. На це дісталась їй відповідь одним словом. вс . . . ці. Де-хто з присутніх селян вибухнув на те сміхом, а багато, не знаючи, як на те повестися, вийшло зараз із канцелярії.

По першій війні внаслідок різних причин він не мав багато прихильників, а і число тих, що були при нім, щораз то більше зменшувалось.

При виборах до міської ради, що відбувались після нової досить скomплікованої ординації виборчої, я був членом виборчої комісії на передмістя Товмача з великою більшістю українців при т. зв. Колинцькій вулиці. Ім'я Дра. Макуха було на першому місці між кандидатами на радних. Головою тієї комісії був начальник скарбового уряду, Нікосевич, спольонізований вірменин, людина досить статечна і не занадто великий польський шовініст. По закінченні виборів при обчислюванні голосів показалося, що виборці у великій кількості на відданих виборчих картках скреслювали ім'я та прізвище Дра. Макуха. Та обставина дуже здивувала предсідника комісії Нікосевича і він висказався про це скреслення так: „Буйце сен Бога, людзе, цо сен стало з тим Макухом?” Йому, Нікосевичеві не могло поміститись в голові, щоби колись так популярний Макух, міг в такій мірі утратити довір'я, і то у центрі колишньої своєї домени, в Товмачі та ще й на Колинцькій вулиці. Той факт я умисне навів для ілюстрації утрати популярності Макуха після довгих років радикальної праці.

Друга маска була на дальшу околицю, Станиславів, Львів. Там він був цілком другою людиною. Там Макух був делікатний в поведінці з людьми, джентельмен, на „попів” не псьочив так, що люди, які його знали в тій другій масці, виробили собі про нього цілком іншу думку, та хотіли б думати, що він у Львові навіть служив би до Служби Божої. З тих причин і є різні думки різних людей про нього.

Будучи в Товмачі, Макух найменше перебував у власному домі, але був або в канцелярії, або в суді, або в когось в гостях, або на проході. Додому приходив лише пізно спати. Коли він їв обід, не знаю. Знаю, що кожного дня, але то без виїмку по полудні, приносила пані Макухова до канцелярії, все в тій самій чорній спіжевій риночці яешницю з двох яєць і дві булки, які він споживав на столі, на своїх актах. Ця чинність була незмінна місяцями й літами. В останніх часах канцелярія ішла йому не занадто добре. Не все удавалося йому діставати конціпієнтів, партійних одностудців. Макух сам канцелярією не багато займався.

Що читав він? Політичними часописами його було „Діло” і жидівська газета, видавана польською мовою „Хвіля”. „Громадський Голос”, що приходив до його, складано в купку на малому столику і цілими тижнями, а то й місяцями ніхто того часопису навіть не розгортав. Не знаю, чи тої більшенької купки „Громадського Голосу” ніхто не переглядав, і на кінці ту купку „ричалтово” викидано до коша зі

сміттям, чи таки вкінці хтонебудь змилосердився і ті числа переглянув.

В останніх літах Макух був, що так скажу, без гумору, згірклий старець. Мабуть недомагав на жолудок. Може його непокоїло і гризло, що люди Товмаччини переходили до народовецьких, чи націоналістичних угрупувань, а він тому не міг запобігти. Тому то в нього повставали часто непорозуміння, подібні до того з „Повітовим Союзом Кооператив”, або пізніше тертя з „Допомоговим Комітетом” іт. д.

Колись Макух був людиною невичерпної енергії. Він їздив по селах на невігідних селянських возах, відбував різні збори, партійні, просвітянські й інші. Якби він був спрямував ту свою працю й енергію на властиві рейки, не відштовхував від себе священство й інакше думаючих людей, вислід праці був би величезний, а так твердження інж. В. Д., уміщене в Г. К. Ч., де той інженер твердив, що ліпше було би, як би Макух не працював в Товмаччині 30 років, — не було далеке від правди.



MANUFACTURED IN THE U S A